

Zorana Simić

ZAPOVESTI „BLAGE PRIPOVEDAČICE“ ILI ČEMU ME JE NAUČILA OLGA TOKARČUK

(Olga Tokarčuk: *Blagi pripovedač*, prevela s poljskog Milica Markić,
Službeni glasnik, Beograd, 2022)

1. *Sada se pojavljuje generacija koja shvata da je u toj novoj situaciji najhumaniji i najetičniji izbor trenirati se da kažeš sebi NE, NE, NE. Odustajem od ovog i onog, ograničiću se na to i to. Ovo mi nije potrebno. Ne želim. Odreći ću se toga...*

Poput susreta s drugim bićima, susreti s knjigama i njihovim stvaraocima dolaze, između ostalog, u vidu lekcija. I knjige su riznice informacija. Hiperizloženost informacijama i njihovom rizomskom karakteru, „katatoniji bliska ukočenost pred ekranom”, paradoksalno sužavaju mogućnosti uvida. „Bolno osećanje da sveta ima previše uči nas suzdržljivoj rezignaciji.” Ako je današnji svet, kako primjećuje Olga Tokarčuk, „tkanina koju svakodnevno pređemo na velikom razboju informacija, diskusija, filmova, knji-

ga, glasina, anegdota”, a „opseg poslova na tom razboju” u eri (digitalne) globalizacije, nakon poraznog pogleda u i kroz simulakrum – „ogroman” – preostaje nam da obratimo pažnju na tkanja. Na (svoje) ruke. Obračanje pažnje pretpostavlja etičnost izbora.

2. *Čovek verovatno prvi put u svojoj istoriji doživljava tu bolnu dovršenost sveta.*

„U početku sveta uvek je bila neka priča.” Kad piše o svetu, Olga Tokarčuk misli na priče. Kad govori o pričama, ona ujedno piše o svetu. Ne čini to zato što je ophrvana narcisizmom, zato što želi šelijeovski da potcrta da su pesnici nepriznati zakonodavci sveta. Tokarčukova ne beži od istine koja joj se ne dopada – da je i ona čovek i da je, samim tim, njena istina ograničena, njena spoznajna pozicija situirana. U isti mah, ona je svesna da je najveći neprijatelj i sveta i pripovedanja – uverenje u superiornost ega, u neprikosnovenost autoriteta zasnovanog na egu. Zato se o njenoj poziciji može govoriti kao o feminističkoj. „Smatram da greh zbog kojeg smo izbačeni iz raja nisu bili ni seks ni neposlušnost, čak ni saznavanje božanskih tajni, nego upravo to naše viđenje sebe kao kao ne-

čeg odvojenog od ostatka sveta, pojedinačnog i monolitnog. [...] Otišli smo iz raja pod okom monolitnog, monoteističkog Boga, odvojenog od sveta jednako kao i mi [...] i od tada mi negujemo vrednosti tog stanja." Pod „vrednostima tog stanja” Tokarčukova ima u vidu „paradigmu distinkcije, vrednovanja, hijerarhije, ograđivanja, deljenja, oštih crno-belih podela, i najzad, narcizma naše vrste”. Kao istinu o sebi, Olga Tokarčuk prihvata, međutim, pisanje fikcije. Ona je pre svega književnica, a to znači i – čitateljka. Pristajući na sopstvenu (epistemičku) krhkost, autorka Olga Tokarčuk – u fikciji koliko i u esejistici – odnosi prevagu nad „narcisizmom, koji je zasigurno temeljna pretpostavka svakog književnog čina, ali ne bi smio biti i njegovim rezultatom” (Dubravka Ugrešić).

3. *Javna sfera zaista postoji – ali više kao surogat, privid, igra, spektakl na temelju dobra-
no već istrošenih dekora koji su prisvojili vlast i njene rituale.*

„Književnost je prostor u kome privatno postaje javno”, tvrdi Olga Tokarčuk. A opet, „nema strašnije bolesti od one kada čovek izgubi individualni jezik i u potpunosti preuzme kolektivni kao svoj privatni.” Narcisizam je zasigurno temeljna pretpostavka celokupne logike (književne) javne sfere, tzv. književnog polja. Možda je tačno da istoriju pišu pobednici, ali tačnije je da je pišu oni *vidljivi*. Tokarčukova je retka autorka koja je u nacionalnim i internacionalnim književnim okvirima vidljiva, ne prezajući od individualnog jezika i od stava, a koja se za tu vidljivost ne bori svim raspoloživim sredstvima, u ritualnom grču (samo)dopadnosti, u naporu da bude viđena. Olga Tokarčuk oličava obećanje da je u „javnoj” sferi, koja *postoji kao privid*, moguće ogledati se bez (pritajene) želje da se na svakom koraku ugleda potvrda legitimnosti „privatnog” jezika.

4. *Ne postoje mape beskonačnosti. Beskonačnost, isto tako, odbacuje i čoveka kao svoju meru.*

Izvesna jungovska sinteza „zapadnih” i „istočnih” intelektualnih tradicija trajna je inspiracija Olge Tokarčuk. Ona je strastvena čitateljka i bajki i mitologija i enciklopedija i ezoteričnih spisa i klasika i žanrovske književnosti. Erudicijska, sintetička autorska snaga Olge Tokarčuk impresivna je, igoovska. Kao jednog od važnijih autora fikcije, *romanopisaca* u kojima se sama ogledala, ona – poput Harolda Bluma – izdvaja Frojda: „Frojd me uopšte nije ubedio u svoju teoriju, ubedio me je u metodu.” U aristotelovskom ključu, za nju „fikcija je uvek jedan oblik istine”. Međutim, ona zna da s fikcijom-kao-istinom najmanje dodira imaju knjige kojima su danas preplavljena tržišta hartija od vrednosti (njenim rečima, „berze”), parole koje obezbeđuju trenutak slave na „sajmovima i festivalima”: „pričaću vam gde sam bio” i „ispričaću vam sve o svojoj porodici” (ponovo njenim rečima). Tokarčukova je s pravom zabrinuta za budućnost fikcije, upravo jer je svesna da ista ta budućnost zavisi od ljudi, a da ljudi teže mapama konačnosti i čoveku kao meri. Kao meri na tasovima konzumerizma.

5. *Fikcija je izgubila poverenje čitalaca otkada je laž postala opasno oružje za masovno ubijanje.*

Olga Tokarčuk u fikciji zagovara pričanje priče koje naizgled remeti naš poriv za „istinom“, shvaćenom kao faktografska verodostojnost. Ukoliko je laž sveprisutna i ubilačka, potrebna nam je ospokojavajuća istina: ovakvu konformističku glad utoljuje poja-va koja se i kod nas, neretko, označava kao „autofikcija“. U toj pojavi ova autorka vidi simptomatičnu, njoj stranu i protivnu, a zabrinjavajuću najezdu partikularnih ega. „Ži-vimo u stvarnosti višeglasja naracija u prvom licu i do nas odasvud dopire bučna poli-fonija. Kad kažem 'u prvom licu', mislim na onu vrstu priče koja opisuje uske krugove oko ja stvaraoaca. [...] Pripovedati u tako shvaćenom prvom licu znači tkati apsolutno nepono-vljivu mustru, jedinstvenu u svojoj vrsti. [...] Pa ipak, to takođe znači i graditi opoziciju ja-svet, a takva relacija otuđuje.“ Olga Tokarčuk je *trezvena utopistkinja*. U svetu koji joj se ne dopada, ona izražava politički stav, a to se u Poljskoj ne dopada mnogim konzerva-tivcima. Međutim, Tokarčukova nije državna zvaničnica Poljske već književnica koju za-nima da li je mit (zaista) mrtav, da li je priča konačna, te da li fikcija-kao-*istina* može da postane oruđe svojevrstnog masovnog oživljavanja – posle, tokom i/ili uoči ratova, nakon pada Berlinskog zida, u doba proklamovanog kraja sveta, istorija i (velikih) priča. Ona pokušava da ispriča velike priče koje se zasnivaju na svesti o sićušnosti pripovedača: „bla-gi pripovedač“ je pogrešiv, (samo)kritici podložan, naklonjen drugostima; ipak, veruje u smislenost pričanja, te samu tu smislenost iznova i iznova *osmišljava*. U post-postmoder-nističkoj reinterpetaciji sveta-priče, Olga Tokarčuk stremlje transnacionalnom komuni-kativnom potencijalu. Ujedno se zalaže za odbacivanje nacionalne književnosti. Ona je svesna da je nacionalizam produžena ruka narcizma (i kapitalizma), ali i da je svet či-ja je mapa premrežena nacionalnim granicama i (književnim) berzama tek jedan od mo-gućih svetova. U svetu kome ona teži nema hijerarhijskih opresivnih sistema – pa tako ni heteronormativnog patrijarhata – ali ima „bezbroj polova“ i postoji, optimalno, „pose-ban pol za svakoga“.

6. *Dobra knjiga ne mora da se žanrovski izjasni.*

U fikciji i mišljenju o njoj, Olga Tokarčuk je zagovornica ekscentričnosti i transgre-sivnosti stvaralačkog akta. „Niko ko nije dovoljno eks-centričan neće biti dobar pisac.“ Zato je autorka dobre fikcije. Kvalitet fikcije može se opisivati, ali ne i meriti u kategori-jama žanra, iako to otežava prilaz do književnih konkursa i festivala.

7. *Pisanje je pakao, neprekidna tortura... Ali pisanje je i nebo.*

Olga Tokarčuk ne poriče sopstvenu (stvaralačku) ranjivost. Čak i kada se vodi zami-slima prozних dela epskih razmera, u procesu pisanja sklona je prepuštanju „dajmonionu“ – improvizacijama i meandriranjima na „poziv nečega da se o njemu napiše“. Ova autorka stoga ne mora nikome da se dokazuje i ni sa kim da koketira. Ali mora, kako sama ističe navodeći Nabokovljeve reči, da se izbori s „mrtvim bićem u sebi“ – zalogom „neba“.

8. *...ali za Bentama te razlike nisu moralno suštinske. „Ne treba da se pitamo da li životi-nje mogu ili ne mogu da razumeju ili da govore, nego da li mogu da pate“, napisao je 1780. godine.*

Olga Tokarčuk ne potcenjuje „nebo”. Isto tako, ni najsićušnije biće u prirodi. Naizgled paradoksalno, ne-antropocentričan humanizam za koji se ona zalaže u esejima pretpostavka je samosvesnog ekofeminističkog angažmana u doba antropocena. Sposobnost patnje proporcionalna je sposobnosti empatije. Njome je, istovremeno, uslovljena spoznaja. Čovek je za nju holističko biće, a mit o kartezijanskom subjektu jedna od kapitalnih zabluda civilizacije. „I kad bismo samo iskoristili svoj razum u potpunosti – kako i zaslužuje – videli bismo da je Dekartova logika veoma primitivna i nekoherentna.” Okosnica stvaranja Olge Tokarčuk jeste svojevrsna ranjivost (dijalektike) prosvetiteljstva. Patnja je sveprožimajuća. Ipak, adekvatan odgovor na nju nije resantiman: u budističkom ključu, „osveščivanje situacije u kojoj smo se svi obreli prikiva nas uza zid, jer nema nade, i izgleda da svet nije stvoren kao dobar; u njegovim temeljima je patnja koja se ne da izbeći. [...] Treba se ponašati tako kao da to ima značenje, kao da postoje principi i norme, kao da postoji neko izbaviteljsko dobro, koje će našim postupcima dati smisao”. Ako se može govoriti o religioznom kod Olge Tokarčuk, reč bi mogla da bude jedino o permanentnom, svakodnevnom stvaranju „boga” – pri čemu smo stvaraoci mi sami.

9. *Možda, najzad, nema svako sposobnost empatije, i mnogo ljudi jednostavno ne razume o čemu govori ta vremešna i fiktivna književnica.*